

Nestrpljenje javnosti, spor ritam i objektivne poteškoće konstituiranja hrvatskih javnih medija

Mirko Galić*

SAŽETAK

Konstituiranje javnih elektroničkih medija u Hrvatskoj odvija se s jedne strane s negativnim iskustvom uloge medija u desetljeću balkanskih ratova, a s druge strane u nedostatku relevantnog iskustva ili znanja o javnim medijima. U vremenima jednostranačkog komunističkog političkog sustava, mediji su bili uglavnom instrument političke propagande. Prva slobodno izabrana hrvatska vlast u deset godina svoje vladavine, nastavila je posesivnu igru s medijima prema sličnom modelu. Danas postoji konsenzus javnosti, političkih stranaka i profesije o potrebi konstituiranja javnih medija, ali s obzirom na iskustva i navike iz prethodnih perioda, to ne znači odmah i pozitivne rezultate. Cilj se sporo ostvaruje zbog nekoliko razloga: nedovoljno profilirane javnosti, nedostatka utjecajnog srednjeg sloja, nedovoljno afirmirane pravne države, negativnih profesionalnih navika...Unatoč velikom nestrpljenju hrvatske javnosti, struke i politike, ritam promjena nije moguće ubrzati a da se time ne ugrozi stabilnost najmoćnijeg medija u državi.

Dame i gospodo,

zahvaljujem najprije organizatoru na pozivu da sudjelujem u ovako važnoj raspravi, za mene utoliko važnijoj što dotiče ne samo moje osobno iskustvo nego i moju sadašnju funkciju i odgovornost. Igrom kalendara i pukim slučajem danas moram su-

* Mirko Galić, direktor Hrvatske radiotelevizije / Director, Croatian Radio and Television (HRT).

djelovati u dvjema raspravama na dva različita mjesta, a oba puta o temi medija. Nakon ove konferencije, u Ljubljani je u tamošnjem Studentskom kulturnom centru međunarodna rasprava o ulozi medija u desetljeću balkanskih ratova. Dakle, tema koja sugerira samim svojim naslovom i oblikovanjem, stanovitu odgovornost, da ne kažem krivnju, ili uključenost medija u ta ratna zbivanja na prostorima koji su Slovenci označili Balkanom. Ako oni govore o Balkanu, onda mi ne moramo od njega bježati.

Ova tema pak ima suprotan predznak ili suprotnu intenciju, ona govori o izgradnji nove strategije neovisnih i pluralističkih medija. U razlici između tih dvaju naslova krije se zapravo sva suprotnost, proturječje, teškoća u oblikovanju javnih medija u Hrvatskoj i u drugim zemljama sličnog iskustva i sličnog položaja. Mislim da se, i rado ću to ponuditi kao jednu od početnih teza, može reći da izgradnju i konstituiranje javnih medija u Hrvatskoj prati jedna pozitivna i jedna negativna okolnost. Negativna je okolnost što u nas ne postoji gotovo nikakvo relevantno iskustvo s javnim medijima, odnosno javnih medija. Čitava povijest medija u Hrvatskoj, pisanih i elektronskih, govori o tome da je politika, odnosno vlast, imala dominantni utjecaj, često monopol, u vremenu jednostranačkog komunističkog sustava, mediji su oni moćniji još više, bliže, bliskije pripadali vlasti, bili su instrument ne samo, ili ne toliko, informativnog zadatka nego najčešće propagandnog karaktera. Desetogodišnjica prve slobodno izabrane hrvatske vlasti ne pruža previše dokaza, ohrabrujućih dokaza, o tome da je vlast oslobađala medije, nego se može reći da ih je bez obzira na drukčiji, promijenjeni politički pejzaž na uvođenje demokratskih institucija često koristila ili zloupotrebjavala. Mediji su također bili bliski vlasti i vlast je polagala pravo na medije, tim veće pravo što su mediji imali veću moć. Elektronski mediji u toj posesivnoj igri vlasti prema medijima bili su posebne žrtve. Druga činjenica je pozitivnija, iako još ne možemo reći sasvim pozitivna, a to je da postoji konsenzus, gotovo bih rekao, plebiscit političkih stranaka, struke odnosno novinarske profesije i javnosti o potrebi uvođenja javnih medija, prije svega javne televizije i javnoga radija u hrvatski medijski prostor. Danas nitko, nadam se ne samo iz pristojnosti nego iz uvjerenja, ne spori potrebu stvaranja javnih medija, što bi trebalo značiti da prevladava svijest da mediji moraju biti politički neovisni, da moraju biti emancipirani od države i od vlasti nakon ne samo deset nego možda i pedeset godina, svakako i pedeset godina jednog čvrstog vezivanja i služenja vlasti. To je svakako pozitivna činjenica koja, budimo realni, ne daje i odmah pozitivni rezultat. Promjena od stanja u kojem govorimo o ulozi medija ili odgovornosti medija za sukobe i za ratove na ovom prostoru do toga da možemo govoriti o izgradnji nove strategije svjedoči dalje o jednom dugom putu koji treba proći, utoliko teži u našim uvjetima što javne medije moramo graditi u društvu u kojem nije izgrađena javnost u smislu u kojem to poznaju i prakticiraju demokratske zemlje, u društvu u kojem ne postoji srednji sloj koji mora biti najpropulzivniji dio funkcioniranja javnih medija i u društvu u kojem ne postoji jedna izgrađena, afirmirana, pravna država, nego se često još uvijek država ponaša arbitrarno i ne postoje nikakva jamstva, unaprijed čvrsta, da će pravna država funkcionirati prema načelima koje određuje zakonodavstvo. Hrvatsko iskustvo, dakle, više je opomena o tome kako su mediji služili vlasti, a vlast zloupotrebjava i upotrebljavala medije, nego o jednoj samostalnoj, neovisnoj, kritičkoj, autonomnoj, slobodnoj funkciji tih medija. Možda treba naglasiti razliku između pisanih medija,

između novina, koje su u tom desetogodišnjem razdoblju napravile dva krupna koraka, jedan je korak da su se pojavili privatni mediji, što je svakako nova činjenica koja u prijašnjem režimu nije bila moguća i nije bila poznata, i druga da se unutar pisanih medija pojavio stanoviti, barem elementarni, pluralizam tako da su pisani mediji bili manje-više na tragu na kojemu su to i pisani mediji u drugim razvijenim demokratskim zemljama. Možda je razlika između našeg iskustva s novinama i iskustva razvijenih demokratskih zemalja u tome što razinu dosegnute slobode u nas nije pratila i odgovarajuća razina odgovornosti. Dogodilo se nešto što su veliki umovi poput Popera nazivali paradoksom slobode. Sloboda koju su novine dobile ili su je osvojile nije bila na odgovarajući način praćena profesionalnom odgovornošću. Tako da je na planu pisanih medija po mom sudu dolazilo previše do težnje za senzacijom ili senzacionalizmom i do incidenata koji u jednoj sredenoj, uređenoj, pravnoj državi nisu tako česti. U nas su nažalost bili prečesti. Elektronski mediji, televizija prije svega, u tih deset godina nisu doživjeli nikakve bitnije promjene u odnosu na stanje koje je formirano u desetljećima jednopartijske, komunističke vladavine. I svi pokušaji da se promijene kriteriji, da se promijeni organizacija, da se izmjene strukture, pa čak i da se promijene ljudi, nailazili su na zid otpora koji je prije svega podizala vlast. Televizija je služila kao jedan od najmoćnijih, najsigurnijih i najjačih sredstava u očuvanju vlasti i u borbi za modeliranje javnoga mijenja. I sve to vrijeme i u vrijeme rata kada je takva uloga televizije mogla biti razumljiva i u poratnome vremenu kada je ona posve neprihvatljiva za demokratske standarde, za elementarne demokratske standarde koji danas vladaju u svijetu, televizija je, nažalost, bila žrtva jednog nedostatka prave demokratske volje da se ona oslobodi od vlasti i da se vlast udalji od televizije. Ta simbioza često izvaninstitucionalna, poduprta nekim personalnim vezama i klasičnim brakovima iz interesa opterećivala je ukupni hrvatski medijski prostor i onemogućavala mnoge istinske, demokratske pomake koji su se činili neizbježnim i potrebnim. Hrvatska država je kočila demokratizaciju medija, umjesto da mediji mislim na elektronske medije, razvijaju i ubrzavaju demokratizaciju države i društva. Međutim, mi smo u stanju u kojem jesmo i ono se u ovih sedam, osam ili devet mjeseci nakon političkih promjena u državi ostvaruju u ritmu koji mnoge ne zadovoljava, ali u ritmu koji se, želi li se sačuvati stabilnost najmoćnijeg medija u državi, teško mogu bitnije ubrzavati. Nestrpljenje je veliko, nestrpljenje je veliko u javnosti, nestrpljenje je veliko kod politike, nestrpljenje je veliko kod struke, ali tko poznaje vanjsko, strano, međunarodno iskustvo sa stvaranjem javne televizije, sa transformacijom državnih medija, elektronskih prije svega, u javne, taj može znati u kojoj mjeri je taj proces vremenski dug, i u kojoj mjeri nije moguće od danas do sutra promijeniti kompletnu strukturu, organizaciju, kadrove, a osobito mentalitet. Možda je i taj mentalitet ono što je nevidljivo, što na prvi pogled izmiče svakoj racionalnoj pažnji i najveća prepreka u promjenama u medijima. Jer i u vremenu jednostranačkog, komunističkog režima i u vremenu hrvatske demokratske HDZ-ovske vlasti, novine i novinari, bolje reći novinari su bili sistemski, politički, ili potisnuti ako su imali kritički odnos, ili su bili "kupovani" ako su za to imali interesa. U svakom slučaju, novinarstvo nije izgradilo samostalni, kritički aparat na kojem se može dalje graditi ta potreba za samostalnom, slobodnom funkcijom novina, odnosno medija. Na hrvatskom primjeru i na razini društva, a onda i na razini medija, osjeća se

nedostatak četiriju sistemskih uvjeta koja su manje-više zadovoljena u drugim državama, demokratskim državama. Prvo, Hrvatska nema moral jednog demokratskog društva, tako da je moralna pozicija novinara nerazrađena i ne postoji zbog toga onaj potrebiti okvir za slobodno i odgovorno funkcioniranje medija. Ako je moral zbroj općih principa kao što su istina, poštenje, čast, sloboda, uvažavanje drugoga, onda je hrvatsko iskustvo nedovoljno da bi moral afirmirao medije i da bi mediji mogli u dovoljno mjeri afirmirati moral. Na etičkom planu, to je druga sistemska pretpostavka u kojoj se osjeća nedostatak kod Hrvatske i kod hrvatskih medija, dakle na etičkom planu ne postoji razrađeni skup vrijednosti koji bi obvezivao novinare i medije, koji bi ih upućivao i koji bi olakšavao snalaženje u tim složenim i napetim situacijama društvenih, političkih, estetskih, vjerskih i inih sukoba kojima smo svakodnevno izloženi. Treće, na planu zakona čini se da se može konstatirati stanoviti, čak i vidni manjak zakonodavnog reguliranja ove oblasti, tako da su opravdani zahtjevi prema zakonodavcima da dovrše zakonsku arhitekturu kako bi se s pravne strane moglo slobodnije ući u temeljitu rekonstrukciju medija u Hrvatskoj i u izgradnju prije svega javnih medija, jer od javnih medija ovisi najviše demokratska higijena i zdravlje hrvatske demokracije. I na kraju, četvrti uvjet koji u hrvatskom slučaju nije dovoljno zadovoljen, jest sama deontologija profesije, jer ona je za razliku od zemalja na kojima se može učiti, prije svega anglosaksonskog kruga, ili nepostojeća ili se ne poštuje. Ima sredina koje su izradile svoje kodekse čak i dobre, ali taj mentalitet prema kojemu je moguće kršiti obrasce ponašanja i istodobno vjerovati da je to u interesu same struke, nažalost, još je veoma žilav. S obzirom na vrijeme, pokušat ću samo u tezama dovršiti. Promjene koje se očekuju prije svega u medijima koji su bili pod kontrolom države, elektronski na prvom mjestu, a televizija prije svih drugih, mogu se konstatirati u tih sedam-osam mjeseci, radije bih to drugima prepustio da govore, a ja ću samo dati možda neki mali početni udarac toj utakmici, i na planu organizacije, i na planu kadrova, i na planu programa. Na planu organizacije jer smo pokušali televiziju definirati kao jednu samostalnu medijsku jedinicu koja nije podložna političkim utjecajima, ni utjecajima sa strane uopće. U tom pogledu čini mi se da imamo saveznika u politici, ako hoćete i u vlasti, ne volim hvaliti vlast, ali moram ovdje radi objektivnosti istine kazati da vodstvo Hrvatske radiotelevizije sa sadašnjim vlastima u Hrvatskoj nema problema oko ostvarivanja svoje autonomne, slobodne uloge. Znam kakvi su bili prijašnji odnosi između vlasti i vodstva televizije, između države i televizije i s poznavanjem stvari mogu reći da je današnje stanje s te strane bitno promijenjeno. Ono što nedostaje i što se javlja kao očiti nedostatak i problem jest naša sposobnost da tu slobodu koristimo na odgovoran i na pun način. Problem struktura, problem organizacije i pogotovo problem svijesti ili mentaliteta pokazuje se kao zasada najteži problem u preoblikovanju elektronskih medija, radija i televizije iz državnih u javne medije. Koliko taj proces treba trajati, možemo pogađati ili nagađati, ali sigurno je da zahtijeva vremena jer promjena svijesti i promjena mentaliteta je ponekad dugotrajnija i podložnija vremenu nego što je to promjena zakona ili promjena struktura, uostalom zakon će se promijeniti možda ili vjerojatno i do kraja godine, ali svijest će i s novim zakonom ostati manje-više ista i na taj dio promjena, čini mi se, treba koncentrirati najveći dio energije kako bi se izgradile i unutrašnje, psihološke, profesionalne i političke pretpostavke za

stvaranje javne televizije. Uz te promjene koje su ostvarene u organizaciji, u strukturi, u kadrovima, u programu, predstoji jedna velika promjena koja se još ne može ostvariti dok nisu poznate zakonske pretpostavke javnoga radija, javne televizije u Hrvatskoj. Ne možemo bez obzira na požurivanja dizati zgradu ako ne znamo koliko će katora imati. Hoće li imati dva programa ili tri programa, hoće li odašiljači i veze ostati unutar Hrvatske radiotelevizije ili će postati neovisno poduzeće i s kakvim karakterom. Ne znamo, zakon to mora definirati, kakav će biti status radija, kakav status televizije, kakav će biti njihov međusobni odnos. Ne znamo ni pravni status radija-televizije, javna ustanova ili trgovačko društvo, ne znamo kakav će biti sastav, struktura i nadležnosti vijeća, dakle ostaje puno nepoznanica koje treba riješiti da bismo mogli formirati mišljenje o tome u kojem smjeru će se u Hrvatskoj konstituirati i razvijati javna televizija, ali čim budu poznate zakonske pretpostavke, trebat će i ovo vodstvo ima tu obavezu, i to je taj mandat da to ostvari, napraviti jednu stratešku projekciju razvoja javnog radija i javne televizije u Hrvatskoj za period od najmanje pet sljedećih godina. Tu se moramo odrediti, koliko zaposlenih, jer sadašnjih tri i pol tisuće je nerealno visoko, previsoko, koliki program, koliko god je program 3x24 dakle danonoćno emitiranje na sva tri programa promijenjen, ali još je za potrebe ovoga društva i ove države i za mogućnosti ove televizije i sadašnji program vjerojatno prevelik. Treba definirati optimalni odnos između mogućnosti i potreba, mogućnosti televizije i potreba društva, trebat će dalje definirati način upravljanja, izvore stjecanja prihoda, ostaje, dakle, mnogo pitanja o kojima će ovisiti karakter pa na svoj način i sudbina buduće javne Hrvatske radiotelevizije. Treba se u krajnjemu prilagoditi uvjetima, Hrvatska je mala zemlja s 4,5 milijuna stanovnika, relativno siromašno tržište s 4.200 dolara godišnjeg prihoda po stanovniku i svaka megalomanija može biti loš saveznik u ovoj utakmici za javnu televiziju. Utoliko će tko god realno misli, doći će do tog zaključka, trebati tražiti neke vanjske konzultantske usluge kako bi se izgradila i stvorila strategija, objektivizirana do kraja, razvoja televizije. Uz to što zakonodavac sa svoje strane, vodstvo televizije sa svoje, javnost i civilno društvo sa svoje treba težiti tom oblikovanju javne televizije s pravne, programske, gospodarsko-poslovne strane, ostaju još po mom sudu tri velika pitanja na koja treba odgovoriti i o tim odgovorima ovisi pejzaž, hrvatski medijski pejzaž pa i javni mediji u cjelini. Prvo treba do kraja riješiti pitanje vlasništva. Prije svega u dnevnim listovima gdje se iz vlasničkih sporova ili nerazjašnjenih vlasničkih prava izvlače određene uređivačke ili političke ambicije ljudi koji vode te listove ili na te listove utječu. Prava vlasništva su u pola hrvatskih dnevnika nedefinirana i ta će situacija, produži li se, stvarati sama po sebi nove velike probleme i profesiji, a vjerojatno i politici. Drugo, mora se u Hrvatskoj na planu elektronskih medija osigurati pluralizam i konkurencija i možda možemo sa zadovoljstvom reći da je taj period konkurencije otvoren, da je na nacionalnom planu počelo emitiranje prve komercijalne televizije u Hrvatskoj. S njezinom pojavom otvara se novo pitanje kako odrediti odnose između javne i komercijalne televizije, jednim zakonom, dvama zakonima, jednim vijećem, dvama vijećima i pogotovo odrediti koliko hrvatskom tržištu i hrvatskim gledateljima treba nacionalnih programa. Jesu li dva javna i jedan komercijalni dovoljni, u tom slučaju se postavlja pitanje što s trećim programom Hrvatske radiotelevizije, treba li ona ići na privatizaciju, treba li je davati u koncesiju, za koje

programe, da li za specijalizirane programe, da li za generalne programe, dakle, mnogo je tih pitanja koji se još vezuju uz elektronske medije u Hrvatskoj. I na kraju, profesija, želi li biti politički neovisna i želi li imati financijski stabilne medije u kojima će djelovati, mora preuzeti na sebe odgovornost da struku, novinarstvo i novinare unutrašnjom organizacijom i odgovarajućim kodeksom ponašanja učini odgovornim ili barem suodgovornim za stanje u medijima i da izgradi stanoviti moralni ugovor o ponašanju novinara i o odnosu između medija i javnosti. Čini mi se da je to jedan od najboljih, najsigurnijih načina da se raščisti stanje s kojim ne mogu biti zadovoljni ni novinari, a čini mi se da nije zadovoljna ni javnost. U tom pogledu ja očekujem dakle, i od vlasti, i od politike, i od struke, i od novinara da u ovoj važnoj utakmici za javne medije u Hrvatskoj počnu igrati brže, preuzimam odgovornost i na sebe, i da počnu djelovati odlučnije. Do sad nije bilo brzine, nije bilo ni potrebne odlučnosti.

Hvala lijepa.

Mirko Galić

Public Impatience, Slow Progress and Objective Difficulties in the Establishment of the Croatian Public Media

SUMMARY

The establishment of public electronic media in Croatia is taking place against the background of the negative experience of the role of the media in the decade of the Balkan Wars, on the one hand, and the lack of the relevant experience or knowledge about the public media on the other hand. During the single-party communist rule, the media were largely treated as instruments of political propaganda. The first freely elected Croatian government, which remained in power for ten years, continued the game for the possession of the media relying on a similar model. At present, there is a consensus of the public, political parties and the journalistic profession concerning the need to establish the public media. However, in the light of the past experience and habits, this does not automatically mean that positive results will follow immediately. The goal is being reached very slowly for a number of reasons: insufficient profile of the public, absence of the influential middle class, inadequate respect for the rule of law, negative professional habits. Despite the great impatience in the Croatian public opinion, in the journalistic profession and politics, the pace of change cannot be speeded up without threatening the stability of the most powerful medium in the country.